

Попова Д.О.*

БЕЗПЕКА УКРАЇНИ – ЄВРОПЕЙСЬКА СКЛАДОВА СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена безпековій складовій зовнішньої політики України, співробітництву України – ЄС у сфері безпеки і оборони, «м'яким» і «жорстким» важелям політики.

Ключові слова: безпека, оборона, зовнішня політика, «м'який» вплив.

Статья посвящена вопросам безопасности Украины, дилемме выбора, сотрудничеству Украины и ЕС в сфере безопасности и обороны, важности российского вектора внешней политики Украины.

Ключевые слова: безопасность, оборона, внешняя политика.

The security problem of Ukraine is discussed in the paper/ The cooperation EU-Ukraine in the security sphere and Russian vector of foreign policy of Ukraine are considered.

Key words: security, defense, foreign policy of Ukraine.

Від часу проголошення нашою державою незалежності українські лідери з перемінним успіхом балансували на вістрі двовекторності, яка полягала у рівновіддаленості /рівнонаближеності із західним (США – Європа) і східним (Росія з СНД) центрами сили. Така ситуація на певний період влаштувала всіх. Поступово втрачаючи власні економічні і політичні важелі, нині Україна вже не є цією потугою, якою була на початковому етапі становлення незалежності. Чи вдасться їй надалі їй балансувати? Це питання є доволі складним, що опосередковано підтверджується дещо відстороненим спостереженням за Україною наших сусідів з-за західного європейського кордону, і наполегливою політикою сусіди зі східного, що послідовно залучає нашу державу у власне геополітичне поле. Щоразу постає таке знайоме питання: куди рухатися далі?

Місце України в майбутній архітектурі європейської безпеки значною мірою залежить від здатності керівництва держави реалізувати виважену політику з Росією, країнами Європи, США, ЄС і НАТО. Незалежно від ситуативної політики у відносинах НАТО–ЄС–Росії нашій державі призначено активно розвивати відносини та співпрацю із всіма названими компонентами стратегічної схеми. Намагаючись бути надійним партнером для Європи, Україна покликана геополітичними реаліями розбудовувати (бажано) паритетні відносини з Росією. Тільки таким шляхом є можливим запобігти утворенню міні біполярної системи протистояння в Європі.

Існують різноманітні рецепти формування безпекового простору, які однак, не дають легкої відповіді на складне питання. При тому, що у практичній площині зовнішні і внутрішні аспекти безпеки тісно взаємопов'язані. Постійно зростає увага до несилкових методів («soft power») забезпечення як національної безпеки, так і глобального миру та стабільності. Водночас, як і раніше, залишається актуальним питання протидії загрозам

* здобувач Дипломатичної академії України при МЗС України
Науковий керівник: проф. Чекаленко Л.Д.

традиційними силовими методами («hard power»), до яких віднесено також наявність потужних оборонних можливостей [1].

Однак практика свідчить: у сучасних умовах ХХІ століття жодна з країн світу не є спроможною протистояти сучасним загрозам, спираючись лише на власні можливості. Переважна більшість країн з метою забезпечення національної безпеки прагнуть до створення і вибудови мирного, надійного оточення шляхом розвитку багатосторонніх дружніх відносин із сусідніми державами та активної участі в розбудові регіональної і глобальної системи безпеки.

Об'єктивні реалії орієнтують слабкі держави на практичний вибір надійної схеми захисту: це може бути як зміцнення власних оборонних можливостей, що є необхідним елементом забезпечення національної безпеки, так і пошук союзників і воєнних союзів, повноправне членство в яких надає додаткові можливості спільних заходів з метою протидії спільним загрозам. Зрозуміло, що є як прихильники, так і противники цих двох шляхів самозахисту. Критики воєнних союзів нагадують про проблему загострення військових протистоянь, нарощування озброєнь, що призводить як до явного і прихованого змагання в цій небезпечній сфері, так і до посилення боротьби за ринки збуту військової продукції; обмеження суверенітету учасників воєнних союзів, позбавлення права вибору у співробітництві з третіми країнами або з іншими об'єднаннями тощо.

Принцип міжнародної системи протистояння військових об'єднань у часи холодної війни було названо балансом сил, що лягло у відповідну концепцію. Однак у результаті колапсу блокового протистояння, тобто із зникненням першопричини напруги, ситуацію, що склалася, тобто систему протистоянь, аналітики пропонують визначати через дослідження балансу загроз із виробленням відповідної концепції.

Попри всі зазначені та інші теоретизування світова практика взаємовідносин країн доводить необхідність розбудови власних оборонних можливостей держави. Значного прориву в Україні саме в цій площині з відомих причин на сьогодні не очікується. Інший шлях – участь у воєнних союзах поки що відкладено на невизначену перспективу. Нашій державі залишається шукати прийнятну схему виживання в нових/старих умовах загроз і протистоянь.

У ситуації, в якій опинилася Україна, з огляду на геополітичне становище держави, низку зовнішніх і внутрішніх факторів, єдиним способом надійного забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності, постає запропонований Президентом України варіант позаблоковості (що закріплено відповідним Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»), тобто формування навколо держави безпекової схеми через реалізацію зовнішньополітичних *несилових методів* (тобто «soft power»). Цей тактичний підхід для розв'язання зовнішньополітичних проблем у свій час найдокладніше розробив американський дослідник, професор Гарвардського університету Дж. Най і запропонував тлумачити це поняття як комплекс заходів з реалізації зовнішньополітичних завдань держави через *заохочення до співробітництва інших суб'єктів міжнародного права*. Таким чином реалізовувати свої інтереси в міжнародному середовищі через культурні важелі, як, наприклад, сукупні цінності; політичну ідеологію і зовнішню політику, яку вчений обмежує дипломатією у широкому сенсі. Розробки американського дослідника були покладені в основу європейського сприйняття «soft power», що перекладається, переважно, як «м'яка сила»¹. Враховуючи особливості пере-

¹ На наше переконання, визначення «soft power» як «м'яка сила» увійшло в українську літературу з прямої кальки з російської мови. Англійський варіант «soft power» правильніше було б перекладати, як м'яка влада, владність або м'які владні методи тощо.

кладу з англійської, яка містить інші визначення power, – влада, владність тощо, наблизимо це поняття до оригіналу і вживатимемо цю сполуку у значенні «м'яка влада», «м'який вплив», «м'які, прийнятні методи впливу».

На думку комісара Єврокомісії Оллі Рена, «soft power» в політичній, економічній, безпековій і культурній площині реалізується шляхом досягнення політичної суб'єктності, скоординованої зовнішньої політики, поглиблення політичної і економічної інтеграції. В економічній – через використання наукового потенціалу, високих технологій і знань. У безпековій – реалізацію завдань другої опори ЄС – спільної зовнішньої і безпекової політики, трансформацію трансатлантичного співробітництва, реалізацію політики спільної безпеки, миротворчу діяльність. І, нарешті, культурній площині – через захист європейської ідентичності, активізацію культурної дипломатії, протидію культурній експансії. Все це забезпечує, на переконання міністра з питань зовнішньої політики ЄС Кетрін Ештон, Європейському Союзу статус впливового міжнародного лідера.

Враховуючи, що ЄС застосовує у світовому політичному контексті (часто суто європейські і у багато чому відмінні від США) технології позиціонування, а також спирається переважно на програми міжнародної допомоги, політику розширення й сусідства, реалізацію завдань миротворчості (що включає заходи із збереження миру, творення миру і примусу до миру), можна окреслити схему вибудови безпекового простору з боку спільнот щодо України. При цьому необхідно зазначити, що українські методи застосування чинників «soft power» – через демократизацію і реформування, розвиток регіональної співпраці, іміджеві ресурси тощо – наближаються, а часто і співпадають за напрямками і цілями з європейськими.

За таким консенсусом вибудовується прийнятний обома сторонами сценарій забезпечення стабільності і безпеки навколо української держави, її сусідів, а отже і в європейському регіоні в цілому. Конкретні обопільні дії лягли у чітку схему співробітництва за низкою програм і проектів. Основним документом, що визначає політику України–ЄС у безпековій площині є *Механізм щодо консультацій та співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз*, затверджений на Саміті ЄС у Сивіль'ї у 2002 р. Цим документом запроваджено посаду Контактної особи України по зв'язках з військовим штабом ЄС, передбачено ведення постійного діалогу та консультацій з окремих питань Спільної політики безпеки і оборони ЄС, повноправну участь України в Комітеті контрибуторів ЄС під час відповідних заходів. Поза згаданими узгодженими діями, сторони реалізують узяті на себе зобов'язання щодо обміну інформацією, закріпленими в угоді «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» (2005 р.), а також реалізують положення угоди «Про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз» (2005 р.).

Двосторонніми інструментами з реалізації поставлених завдань є *різноманітні форми політичного діалогу*, запропоновані в Спільній стратегії ЄС щодо України (жовтень 1999 р.) і відповідним чином розширені. Наразі вони передбачають зустрічі на рівні Україна–Трійка Політико-безпекового комітету, Трійка Робочої групи з питань глобального нерозповсюдження та роззброєння, Трійка Робочої групи з питань експортного контролю, Трійка Робочої групи ЄС з питань ОБСЄ. Як бачимо, коло питань, що розглядаються, охоплює всю площину безпекового простору, а також відповідних європейських структур, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

Наступний напрям співпраці Україна –ЄС – миротворчість. Україна закріпила позитивний імідж контрибутора різноманітних складових європейської безпеки. Відповідно до Угоди про участь України у Поліцейській місії ЄС у Боснії і Герцеговині (грудень 2002

р.), український миротворчий персонал у 2003–2005 рр. брав участь у миротворчій операції ЄС в цій державі. Позитивно проявили себе українські миротворці – представники МВС України у подібних заходах і у наступні роки (2006–2007 і 2009–2010 рр.). Українська сторона схвально відгукнулася на пропозицію ЄС залучити вертолітний підрозділ Збройних Сил України для проведення військової операції ЄС в Боснії і Герцеговині у 2009 р. Однак, з огляду на фінансові негаразди, згадане питання поки що не реалізоване.

Поза миротворчим процесом в європейському регіоні українські спеціальні військові контингенти можуть бути залученими до дій *протиостояння піратству*. Україна на підтримку політики світового співтовариства щодо боротьби з цим ганебним явищем ХХІ століття, закріпленої у резолюціях Ради Безпеки ООН від 2008 р., а також офіційного рішення ЄС щодо військово-морської операції для боротьби з актами піратства біля узбережжя Сомалі («Аталанта») запропонувала власні контингенти для захисту морських цивільних суден. Відповідно до Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», Указом Президента України від 20 листопада 2009 р. визнано за доцільне залучити Україну до такої діяльності. Передбачається підготувати і направити відповідний контингент до місця дислокації.

Серед пріоритетних напрямів військового співробітництва України з ЄС виокремимо наступні: розширення формату військово-політичного діалогу між керівництвом ЗС України та ЄС; навчання українських офіцерів в Європейському коледжі безпеки і оборони, а також у навчальних закладах країн-членів ЄС; підготовка та участь України у спільних військових навчаннях, а також у миротворчих операціях; залучення Збройних Сил України до формування бойових тактичних груп ЄС; використання можливостей України щодо повітряних перевезень у рамках Європейської безпекової і оборонної політики; налагодження та поглиблення співробітництва із структурами та агентствами ЄС (Генеральний секретаріат Ради ЄС, Військовий штаб ЄС, Європейське оборонне агентство, Інститут ЄС досліджень безпеки). Зазначені напрями, як складові спільних дій України і ЄС, з 2007 р. були включені в робочі плани Військового комітету ЄС – Україна, а з 2009 р. закріплені в Робочому плані співробітництва між Збройними Силами України та Генеральним секретаріатом Ради ЄС.

Під час зустрічей начальників генеральних штабів зацікавлених сторін (зокрема з начальниками генеральних штабів збройних сил країн Вишеградської четвірки та країн Балтії у м. Гданськ, Республіка Польща; з головою військового комітету ЄС, м. Брюссель, Бельгія) обговорювалися питання *можливого залучення ЗС України до операцій ЄС та формування бойових тактичних груп ЄС*. Між Україною і ЄС ведуться також двосторонні переговори щодо утворення *спільного повітряного простору*.

Отже, співробітництво України – ЄС в безпековій сфері поступово розбудовується, тим самим формуючи безпековий простір нашої держави, заповнюючи вакуум безпеки, в якому опинилася Україна. Поступово перефарбовуються на блакитний або зеленкуватий кольори ознаки «сірої зони», довготривале перебування в якій загрожує будь-якій країні глибшими негараздами і геополітичними втратами, пов'язаними із суверенним існуванням держави.

Поза зазначеними акцентами співпраці силових відомств двох сторін тема *безпекових питань у двосторонніх відносинах охоплює значно більшу кількість сфер співробітництва*. У першу чергу це і постійний енергетичний діалог, і ядерні проблеми, і питання боротьби з незаконними мігрантами та багато інших аспектів, до яких можна буде звернутися у наступних публікаціях.

Досліджуючи вищенаведені факти і сам процес реалізації зовнішньополітичної складової ЄС, можна дійти висновку про те, що європейські менеджери у формуванні сис-

теми європейської безпеки, складовою якої є безпека географічних сусідів, застосовують технології публічної, іміджевої, віртуальної, культурної дипломатії, а також інформаційно-психологічні впливи в якості засобів м'якого впливу («soft power»). Водночас, і це підтверджує практика реальної політики: для ЄС, як і для США, перспективнішими виявляється створення ефективного балансу між «м'яким» і «жорстким» [2] впливами або методами, які, об'єднуючі обидві, застосовують різноманітні держави. Саме таку політику, реалізовану у практичній площині, Дж. Най визначає як «розумний вплив», який є своєрідною інновацією міжнародних важелів і міжнародного буття.

Повертаючись до пройденого Європейським Союзом шляху, підкреслимо, що головним інструментом європейської Спільноти у запровадженій і реалізованій зовнішній політиці сьогодні є не «жорсткий», а «м'який вплив». Це означає сприяння стабілізації, концентрацію зусиль на стратегічних і вразливих сферах, у першу чергу енергетичній і міграційній. Продовженням такої політики і черговим механізмом реалізації європейської концепції для країн Європи – не членів ЄС, у тому числі і для України стала програма «Східне партнерство» (запроваджена ЄС з 2009 р.), яка в деяких аспектах принципово відрізняється від доволі відомої «Європейської політики сусідства». Хоча відчутна різниця й не завадила більшості аналітиків вважати «Східне партнерство» складовою або продовженням програми сусідства.

Таким чином, вибір будь-якої моделі безпеки пов'язаний з певними перевагами та ризиками і передбачає наявність у держави власної ефективної політики забезпечення національної безпеки. Україна й досі залишається доволі вразливою як для західного, так і для східного зовнішніх впливів. Результат такого протистояння може стати визначальним чинником як для власного майбутнього, так і для майбутнього Європейського регіону. Поглиблюючи рівень безпекового партнерства з ЄС, і українські можновладці, і європейські політики розуміють необхідність підтримувати конструктивний діалог з Москвою та зберігати добросусідські відносини з Росією. Україна не може ані ігнорувати російський фактор, перебільшувати або недооцінювати його. Україна має діяти виважено, але активно – з метою врегулювання можливої конфронтації, продовжуючи співробітництво у сферах спільних інтересів. І використавши ситуацію, що склалася, через призму співпраці в безпекових галузях: ЄС–Україна–Росія намагатися укріпити власну безпекову нішу, *закріпити гарантії безпеки для себе*. Можливо саме в цьому полягає покликання України: не створювати нового міні-блокового протистояння у самій Європі, а через безпеку для себе сприяти безпеці для всіх інших європейських країн.

Список використаних джерел

1. Див.: Луценко А.В. Теоретичні засади стратегій «м'якого тиску» в сучасних міжнародних відносинах // Дослідження світової політики. Вип. 45. – К., 2008.
2. Українські аналітики називають таку «твердою силою». – Див.: проф. В.Манжола та ін. Зовнішньополітичні дилеми України. – У кн.: Зовнішня політика України. 2009. – К., 2010. – С. 40.